

“Et lys til åpenbaring for folkeslagene og til ære for ditt folk Israel”: misjonsperspektivet i Lukas-skriftene

OSKAR SKARSAUNE

Lukas anslår tonen i sitt dobbeltverk gjennom sang; og fra begynnelsen kan det se ut som sangen bare er en sang om frelse for Israel:

Han tar seg av Israel, sin tjener,
og holder sitt løfte til våre fedre:
å forbarme seg over Abraham og hans ætt, til evig tid.
(Fra *Magnificat*, Marias lovsang, 1,54f)

Velsignet være Herren, Israels Gud
som besøker sitt folk og skaper frihet.
Han reiser for oss frelsens makt i sin tjener Davids hus
slik han lenge har lovet gjennom sine hellige profeter,
frelse fra våre fiender og alle som hater oss.
Han viser barmhjertighet mot våre fedre
og står fast ved den hellige pakt.
Han svor Abraham, vår far, den ed
å rykke oss ut av våre fienders hånd
og la oss uten frykt tjene ham
i gudsfrykt og rettferdighet for hans ansikt
alle våre dager...
(Fra *Benedictus*, Sakarjas lovsang, 1,68-75)¹

Verken Marias eller Sakarjas lovsang har klare ord om frelse for andre enn Israel. Det er neppe tilfeldig. Paulus' medarbeider er klar på dette punkt: Evangeliet er for Israel - først. Frelsen, friheten er for Israel - først. Derfor er den første sangen en sang om Israels frelse.

Men så er frelsen også for folkeslagene. Vi møter det i Simeons bønn i templet:

*Med egne øyne har jeg sett din frelse,
som du har beredt i alle folks påsyn,
et lys som blir til åpenbaring for folkeslagene
og til ære for ditt folk Israel (2,30-32).*

Dermed er begge akkorder anslått, og de klinger gjennom resten av evangeliet og helt til Apostelgjerningenes siste kapittel. Vi skal se litt på hvordan.

II

Frelse, gjenopprettelse for Israel, har hos Lukas en umiskjennelig aksent: Det betyr frelse for de ringe i Israel, gjenopprettelse for de lave, for synderne i folket. Og dem finner vi ikke bare blant de fattige og undertrykte. Vi ser det i fortellingen om Sakkeus - særstoff hos Lukas. Han var foraktet og utfrosset, men også han var "en Abrahams sønn" (19,9). Også hans redning var del av Israels frelse.

Vi ser det i fortellingen om den fortapte sønn (15,11-32), både slik vi tradisjonelt har forstått den, og slik som N.T. Wright nå nylig har foreslått at vi skal forstå den. Tradisjonelt har vi lest den i lys av konteksten hos Lukas (15,1-3), som del av Jesu forsvar for at han spiste sammen med de usleste i folket, tollerne og synderne. Han tegner et bilde av deres liv i lignelsen, og av deres gjenopprettelse, hjemkomst, og innlemmelse i folket på nytt. Tom Wright leser fortellingen som en Israel-fortelling: Den handler om Israels eksil ute i det fremmede, og den handler om folkets hjemvendning til landet. Det vil si: Jesus bruker dette tradisjonelle bilde som bilde på Israels åndelige situasjon.² En spennende lese måte, men jeg synes nok den tradisjonelle står sterkere om man holder seg til Lukas-konteksten.

I lignelsen om det store gjestebudet (14,15-24) møter vi en innbydelse i tre etapper, likesom til tre målgrupper: først til de på forhånd innbudte, de som var så sikre på sin gjestestatus at de simpelthen forspilte den ved å ignorere den endelige invitasjonen. (Det ligger nær å tenke at Jesus nok en gang har de etablert fromme i folket i tankene.) Dernest går invitasjonen ut til "de fattige og vanføre og blinde og lamme" på byens gater og streder (og vi tenker på synderne i Israel). Og de, skjønner vi, kommer, i stort tall. Men

det er ennå plass. Derfor: en tredje invitasjonsrunde, lenger ut: Gå ut på veiene og stiene og nød folk til å komme inn... Her får vi ikke høre noe om hvordan det gikk; historien slutter idet den siste invitasjonsrunden er igang. Det ligger nær å tenke at det er misjonen ute blant folkeslagene som her antydes, den som ennå pågår.

En dobbel sendelse: til Israel først, og så til folkeslagene, er også mer enn antydning i den doble utsendelsen som Lukas er alene om å fortelle i Lk 9 og 10. I 9,1-6: *Tolv* utsendinger som begir seg "fra landsby til landsby" i tolvstamme-folkets, Israels land. I 10,1: *Sytti* utsendinger "til hver by og hvert sted som han selv skulle besøke". Sytti var i jødisk tradisjon et velkjent tall: Det var folkeslagenes tall.³ I 10,3 sier Jesus: "Jeg sender dere som lam blant ulver." En rabbinisk midrasj sier: "Hadrian sa til Rabbi Jehoshua [ca. 90 e.Kr.]: 'Det er noe stort ved lammet [Israel] som kan hevde seg blant 70 ulver [folkeslag].' Rabbi Jehoshua svarte: 'Stor er Hyrden som berger det og vokter det og ødelegger ulvene for øynene på dem [israelittene].'"⁴ Lukas kunne selvsagt ikke gjøre mer enn å *antydning* folkeslags-misjonen i den fortellingen han gir oss i kap. 10, for fortellingen handler om en utsendelse under Jesu jordeliv, før hedningemisjonens tid.⁵ Men antydningene synes tydelige nok. De sytti utsendingene skulle gå "til hver by og hvert sted som han selv skulle besøke" - ser vi en bevisst dobbeltydig formulering: både de byer og steder Jesus besøkte mens han vandret i Galilea og Judea, og de byer og steder han senere skulle komme til, gjennom sine utsendinger?

Lukasevangeliets misjonsbefaling oppsummerer det hele: "I Messias' navn skal omvendelse og tilgivelse for syndene forkynnes for alle folkeslag; men dere skal begynne i Jerusalem" (24,47). Det siste danner en *inclusio* til evangeliets begynnelse. Profetinnen Anna "talte om barnet til alle som ventet på frelse for Jerusalem" (2,38).

III

Før vi går videre, kan det være nyttig å gjøre seg fortrolig med den jødisk-rabbiniske Sions- og Sinai-tradisjonen. Slik det skjer allerede i GT, så den senere jødiske tradisjonen klare paralleller mellom Sinai og Sion, de to fjell parallelliseres, ja, de kan endog bli identifisert: Sinai var opprinnelig en del av Moria/Sion-fjellet, som så ble spaltet av og forflyttet til Sinai-ørkenen, men i endetiden skal det på nytt få sin opprinnelige plass på Sion, likesom andre viktige fjell i Israels historie.⁶ For slik står det skrevet hos profeten:

I de siste dager skal det skje at Herrens tempelberg skal stå grunnfestet på [de andre] fjellenes topp... Dit skal alle folkeslag strømme. Mange folk drar av sted og sier:

“Kom, la oss gå opp til Herrens fjell, til Jakobs Guds hus, så han kan lære oss sine veier, og vi kan ferdes på hans stier!”

*For Herrens lov skal gå ut fra Sion,
Herrens ord fra Jerusalem.*

Han skal skifte rett mellom folkeslag, felle dom for mange folk. De skal smi sine sverd om til plogskjær og spydene til vingårdskniver. Folk skal ikke mer løfte sverd mot folk og ikke lenger lære å føre krig (Jes 2,2-4; jf parallellen i Mika 4,1-3).

De to midtavsnittene i denne teksten ble forstått som det eskatologiske motstykket til Sinai-hendelsen: Også ved Sinai fikk alle jordens 70 folk tilbud om å bli kjent med Loven, men de avsto alle sammen og ville ikke komme, alle unntatt Israel. Ja, ikke bare fikk de tilbud om å motta Loven - da Gud talte Loven på Sinai, delte hans røst seg opp i 70 tunger (språk), slik at alle folkene kunne høre Loven på sitt eget språk.⁷ Ved eksegetisk å kombinere Ex 19,16 og Salme 29,7, kunne rabbinerne også fortelle at denne flerspråklige Guds røst kom til syne som ildtunger.⁸ Og når vi i tillegg vet at man i jødisk tradisjon allerede i førkristen tid koblet sammen Sinai-lovgivningen (og paktsslutningen der) med pinsefesten, har vi mange bakgrunnsmomenter på plass for å nærme oss Actas tekster.⁹ Som en hovedsak i ovenstående understreker jeg tanken om at folkene i endetiden skal gjøre det de ikke gjorde under ørkentiden: De skal i endetiden motta invitasjonen; de skal komme til det fjellet (Sion) som Loven utgår fra, og de skal motta og følge den. Ja, vi ser i Jes 2,2-4 for oss en regelmessig pilegrimsvandring av alle verdens folkeslag til Sions fjell - nesten som en stor åndedrettsbevegelse: til Sion for å høre Guds Ord, og så ut fra Sion til jordens ender med det samme ord, Lovens ord. Alle folk *opp til Sion*; Guds Ord *ut fra Sion* - det er åndedrettsbevegelsen.

IV

Det kan neppe være tvil: Når Jesus i Lukasevangeliets misjonsbefaling (24,47) sier at apostlene skal forkynde for alle folkeslag, men begynne

“*apo Ierousalem*” - da er det Jesaja-tekstens *mi-Jerushalaim/ex Ierousalem* det henspilles på: Herrens Ord går ut fra Jerusalem.

Mønsteret fra Jes 2 blir enda tydeligere i de to første kapitlene i Apostlenes gjerninger. Først gjentas misjonsbefalingen fra Luk 24,47, men slik at motivet “fra Jerusalem til jordens ender” blir enda tydeligere:

Dere skal få kraft når Den Hellige Ånd kommer over dere,
og dere skal være mine vitner,
i Jerusalem,
hele Judea,
i Samaria
og like til jordens ender (1,8).

På nytt går Herrens Ord ut fra Sion. Men også den motsatte bevegelsen - alle folkene strømmes til Sion for å høre Herrens Ord - også den bevegelsen møter vi tidlig, allerede i kap. 2, pinsedagsberetningen. Jeg har allerede i presentasjonen av den jødiske Sinai/Sionstradisjonen pekt på elementer i den jødiske fortellingen om Sinai som peker frem mot en fortelling om endetidens kunngjøring av Guds Ord på Sion: Som ved Sinai, vil Gud i endetiden kunngjøre sitt Ord ved sin Ånd, slik at alle folkene hører på sitt eget språk, og ser Guds røst synliggjort som ildtunger.

Dette doble mønsteret fra Jes 2: Alle folkene opp til Sion - Guds Ord ut fra Jerusalem, mener jeg kan klargjøre en eiendommelighet i Lukas' misjonsfortelling i Acta. Mens misjonsbefalingene i Luk 24,47 og Acta 1,8 lar oss forvente en fortelling om hvordan apostlene reiste fra Jerusalem til jordens ender med evangeliet, så fins ingen slik fortelling i Acta.¹⁰ Derimot finner vi pinsedagsberetningen, og den har en betydning i Lukas' oppriss av frelseshistorien som knapt kan overvurderes. For i Acta 2 oppfylles Jes 2,2f! Representanter for alle folkene - og representantene er de jøder og proselytter som regnes opp i Acta 2,9-11 - de er nå kommet til Sion, og der underviser Herren dem om sine veier, og gjennom dem lar han sitt Ord gå ut fra Jerusalem til jordens ender. Gjennom dem som hører apostlenes røst pinsedagen, når apostlenes røst like til jordens ender! Kanskje bygger Paulus på en allerede etablert skrift-bevis-tradisjon for dette motivet når han i Rom 10,18 siterer Salme 19,5:

Deres røst er nådd ut over hele jorden,
deres ord til verdens ende.¹¹

For jødene var det en vel etablert forestilling at det jødiske lederskapet i Jerusalem "snakket" med hele diasporaen gjennom utsendinger og rundbrev; Richard Bauckham har gjort denne tanken fruktbar som forståelsesnøkkel til Jakobsbrevets sjanger.¹² Han har også pekt på den ganske gjennomarbeidede strukturen i Lukas' liste over folkeslag representert på pinsedagen i Acta 2,8-11:

Først de *østlige* folkene, regnet østfra mot Jerusalem: partere, medere, elamitter, folk fra Mesopotamia, Judea.

Dernest de *nordlige* folkene (i Lilleasia), regnet opp i en sirkelbevegelse mot solen: Kappadokia, Pontos, Asia, Frygia, Pamfylia.

Dernest de *vestlige* folkene, regnet opp i en sirkel med solen: Egypt, Libya/Kyrene, Roma, Kreta,

tilsist folket fra *sør*: Araberne.

Tilsammen 15 folkeslag fra alle de fire verdens hjørner, regnet opp i en stor bevegelse mot solen: øst, nord, vest, sør.¹³

Den modellen av misjonen som Lukas tegner her - og som han senere følger opp med eksempler, for eksempel misjonen til Etiopia gjennom den etiopiske pilegrimen til/fra Jerusalem i Acta 8 - den trer raskt i bakgrunnen i den urkristne litteraturen for øvrig. Snart dominerer isteden bildet av de tolv apostlene som selv drar ut til verdens ulike folk. Men det kan knapt være tvil om at Lukas har fastholdt, ikke bare en svært jødisk misjonsmodell basert på Jes 2,2-4, men også et historisk viktig aspekt ved den aller første misjonen: Det var faktisk slik det skjedde! Vi støter jo på fruktene av denne "pilegrimsmisjonen" fra Jerusalem stadig vekk når vi følger f.eks. Paulus på hans misjonsreiser og spør hvem det var som allerede hadde kommet ham i forkjøpet i viktige byer Middelhavet rundt - og først og fremst, naturligvis, i Roma. Her er Lukas den historiske virkeligheten nærmere enn den senere apostel-legenden om apostlenes utreiser til jordens ender.

V

Ett aspekt til må nevnes: Lukas synes også i Acta å tenke i en modell der evangeliet - som vi så det i Lukasevangeliet - er for Israel *først*. Først kom-

mer Israels fornyelse og gjenopprettelse, så hedningenes frelse, og den skjer på det vis at hedningene *legges til* det fornyede Israel.¹⁴

Det er derfor viktig for Lukas at de tolv apostlene *forblir* i Jerusalem: De sitter der som tolv stammehøvdinge i det fornyede Israel på Sion.

Og nå overdrar jeg dere riket, likesom min Far har overdratt det til meg. Derfor skal dere spise og drikke ved mitt bord i mitt rike og sitte på troner og herske over Israels tolv stammer (Luk 22,29f).

Jeg synes Jacob Jervell har gjort en innlysende formodning når han sier at vi her har bakgrunnen for valget av en Judas-erstatter, men at det så ikke ble valgt flere apostel-etterfølgere (hvilket man i og for seg kunne tenke). Da Judas syek og gikk tapt, ble en av de tolv troner stående tom; men ikke når de andre apostlene døde. Derfor valget av Mattias (Acta 1,15-26) - og så ikke flere.

VI

At vi ovenfor bør ha truffet Lukas' mening så noenlunde, mener jeg bekreftes av en annen nøkkelt tekst i denne sammenhengen: Jakobs tale i Acta 15,13-21.¹⁵ Jakob etablerer tre konklusjoner ved hjelp av et skriftsitat (Am 9,11f LXX):

1. Davids falne hytte blir/er nå gjenopprettet - og dette sikter iflg profeten på folkeslagenes innlemmelse i Guds folk, som en etappe nr to. Først Israels gjenreisning, så hedningefolkets innlemmelse i det restituerte gudsfolket.
2. Hedningene innlemmes iflg profetien *qua* hedninger, ikke gjennom omskjærelse og gjennom å bli gjort til fulle jøder. Her finner Jakob støtte for Paulus' omskjærelsesfrie hedningemisjon.
3. Under henspilling på Jer 12,15f ("de [hedningene] skal bygges opp igjen *midt iblant mitt folk*"), mener Jakob likevel at man skal pålegge de hedningekristne de budene som i loven er nevnt som *gyldige for de ikke-jødene som bor "midt iblant dere"*. De er følgende:

Avstå fra avgudsofferkjøtt, Lev 17,8f

Avstå fra blod, Lev 17,10.12

Avstå fra kvalte dyr, Lev 17,13

Avstå fra hor, Lev 18,6-23

Jeg mener de tolkere har rett som forstår det såkalte "aposteldekretet" i Acta 15 som uttrykk for at de hedningekristne pålegges slike bestemmelser som i Loven er pålagt hedningene som bor blant israelittene i Israels land. Dette forutsetter - i tråd med talen ellers - at hedningene innlemmes *qua* hedninger, at de ikke innlemmes gjennom omskjærelse og full overgang til jødedommen.

Vi ser det altså på nytt: Israels gjenreisning følges av misjonen til hedningene, og disse innlemmes i det nye Israel uten å måtte bli jøder samtidig. Slik sett er strukturen i Lukas' bilde i skjønneste overensstemmelse med den strukturen Paulus tegner i Rom 1,16: Evangeliet er en Guds kraft til frelse for alle som tror, jøde først og så greker. Og det svarer til Paulus' misjonspraksis slik Lukas skildrer den i Acta. Det er ikke bare misjonsstrategiske overveielser som får Paulus til å oppsøke synagogen *først*; han gjør det av teologisk nødvendighet; han anser seg simpelthen ikke bemyndiget til å forkynne for hedningene før jødene har hørt *først*, Acta 13,46.

* * *

Det er en konsistens og en sammenhengende linje i de to Lukas-skriftenes missiologi om Israel og folkeslagene som ikke kan unnlate å gjøre inntrykk. Under inntrykket av disse tekstene bør det være vanskelig å bli erstatningsteolog.

Oskar Skarsaune, f. 1946, dr. theol. 1982. Lektor i kirkehistorie ved MF fra 1980, førstelektor fra 1982, professor i samme fag fra 1990. Gjesteprofessor ved Hong Kong Lutheran Theological Seminary 1990/91.

"A light for revelation to the Gentiles and for glory to your people Israel": The missional perspective in Luke-Acts.

The article argues that in Luke's view the restoration of Israel is the first step in God's plan of salvation. After restoring Israel, God calls a people from the Gentiles also, to be joined to this restored Israel. This theme is indicated already in the hymns in the beginning of the Gospel; in some of the parables in Luke the same theme is prominent, with the additional precision that restoring Israel means restoring the poor, the marginalized and downtrodden within the people. In Acts, we are not given the narrative of

how the twelve Apostles travelled to the ends of the world, proclaiming the Gospel. This narrative later became standard in early Christian literature. Instead, Luke indicates that the Apostles' function was partly to reside in Jerusalem as heads of the twelve restored tribes of Israel, partly to proclaim the Gospel to the ends of the world by proclaiming it "from Jerusalem" in Jerusalem; reaching out to the ends of the world by means of the representatives of the entire Diaspora gathered in Jerusalem at Pentecost.

Noter

- ¹ Begge tekster gjengitt etter Jacob Jervell, *Jesus: Evangeliene etter Markus, Matteus, Lukas og Johannes* (Verdens hellige skrifter), De norske bokklubbene 2002.
- ² Se for eksempel hans *Historiens Jesus: Hans liv og visjoner*, Oslo: Verbum 1997, 34-43.
- ³ Basert på folkeslags-tavlen i Gen 10, den hebraiske teksten. I Septuaginta er det i dette kapitlet 72 folk; dette gav opphav til en viss vakling mellom 70 og 72 som folkeslagenes tall. Denne vaklingen finner vi igjen i ulike versjoner av fortellingen om de 70 eller 72 oversetterne av Septuaginta (oversettelsen til folkeslagenes språk, gresk), og i håndskriftene til Lk 10,1; lese måten 72 har ganske god bevitnelse. Se til dette oversikten hos I. Howard Marshall, *The Gospel of Luke* (The New International Greek Testament Commentary), Exeter: Paternoster 1978, 414f.
- ⁴ *Tanchuma*, toledot 32b, her gjengitt etter Marshall, anf. komm., 417.
- ⁵ Og slik sett kan de 70 også minne om de sytti Israels eldste, som bisto Moses.
- ⁶ Se til dette komplekse Louis Ginzberg, *The Legends of the Jews*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America 5728/1968, Vol. III, 82-85; og Herman Leberecht Strack og Paul Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, Band IV,2, München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1928 (eller senere opptrykk), 930f.
- ⁷ Det er flertallsformen i Ex 19,16 som danner bakgrunnen for denne tanken: "og det var *qoloth*, [70] røster". Se beleggene samlet i Ginzberg, *Legends* III, 70; Strack/Billerbeck III, 38-40.
- ⁸ Til dette og det foregående, se særlig Georg Kretschmar, "Himmelfahrt und Pfingsten", *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 66 (1954/55): 209-253.
- ⁹ Jeg er klar over at mange forskere mener det er grov anakronisme å bruke senere rabbiniske tekster som bakgrunnsmateriale for tekster i NT. Jeg gjør det likevel med fullt overlegg, idet jeg mener man må bruke nytestamentlige tekster på eksakt samme måte som man bruker Qumran-tekster når det gjelder datering av rabbiniske forestillings alder. Alderen avhenger ikke av hvilken rabbiner midrasjer og annet tilskrives i Talmud og midrasjene, men av hvor tidlig man kan belegge vedkommende forestilling i den

jødiske eller kristne litteratur. Jeg befinner meg her helt på linje med Herbert W. Bassers merknader til dette spørsmålet i hans *Studies in Exegesis: Christian Critiques of Jewish Law and Rabbinic Responses 70-300 C.E.* (The Brill Reference Library of Ancient Judaism, 2), Leiden/Boston/Köln: Brill 2000.

- ¹⁰ Derimot fins den i den klassiske apostel-legenden som ligger i forlengelsen av Matt 28,18-20, og som vi finner bevitnet mange steder i den oldkirkelige litteraturen: Apostlene forkynner først i Jerusalem, men fordeler så verden seg imellom i tolv misjonsområder som de drar ut til, i lydighet mot befalingen i Matt 28. Jeg har behandlet dette materialet og det apostel-bildet som hører sammen med det, i flere artikler nylig: "Noen trekk ved apostel-bildet i den tidlig-kristne litteratur (I)", *ICHTHYS* 27 (2000), 3-13; "Noen trekk ved apostel-bildet i den tidlig-kristne litteratur (II)", *ICHTHYS* 27 (2000), 57-68; "Hva er og gjør en apostel? Noen trekk fra det eldste apostelbildet", *Refleks* 1 (2002), 29-39. Det er påfallende at dette klassiske bildet nærmest totalt er fraværende hos Lukas.
- ¹¹ Jf også Kol 1,23: "Evangeliet er blitt forkynt for alle skapninger under himmelen."
- ¹² Se hans kapittel "An encyclical from James to the Diaspora" i samme forf., *James* (New Testament Readings), London and New York: Routledge 1999, 11-28.
- ¹³ Se til dette særlig Richard Bauckham, "James and the Jerusalem Church" i samme (ed.), *The Book of Acts in its Palestinian Setting* (The Book of Acts in its First Century Setting, Vol. 4), Carlisle: Paternoster/Grand Rapids: Eerdmans 1995, 415-480. Bauckham gjør her det innlysende grepet å tegne Lukas' folkeliste inn på det kartet antikkens mennesker hadde av verden rundt Middelhavet, som dokumentert hos Strabo.
- ¹⁴ Jeg viser her generelt til Jacob Jervells inciterende Lukas-studier i *Luke and the People of God: A New Look at Luke-Acts*, Minneapolis: Augsburg 1972.
- ¹⁵ Se, foruten de allerede anførte studier av Jervell og Bauckham, især Jostein Ådna, "Jakobs skriftbevis i favør av hedningemisjonen. Resepsjonen av Am 9,11-12 i Apg 15,16-18", i *Norsk Tidsskrift for Misjon* 51 (1997), 203-219.